

Onder woorden brengen

Jaap van der Stel*

De voordelen van woorden zijn onmiskenbaar. Je kunt er iets van iets anders mee onderscheiden, je er tegenover verhouden. En het heeft een bezwerende werking. Met woorden kun je het onbekende en onzeker zo vastpakken dat je het (misschien) kunt beheersen of manipuleren. Daarom willen psychieters of psychologen zo graag namen geven aan psychische toestanden of processen. En om die reden willen wij zelf allemaal een diagnose als er ‘iets’ is; het geeft even rust. Nadelen zijn er ook als je iets ‘onder woorden’ brengt. Je fixeert verschijnselen, zelfs als het om processen gaat. Je maakt er een vaststaand ‘ding’ van. We doen alsof het woord een goede en voldoende samenvatting is van het onderwerp. Woorden scheppen verder afstand. Wanneer het iets betreft waar je bang voor bent, zoals een slang, dan is dat heel praktisch. Nadelen hebben immers ook voordeelen: woorden kunnen we gemakkelijker manipuleren dan de verschijnselen waar ze betrekking op hebben.

Het is niet te doen om alleen de voordelen te behouden. Maar je kunt je wel van de werking van de woorden en de taal bewust worden en er je voordeel mee doen. Je kunt bijvoorbeeld kiezen voor dynamische uitdrukkingsvormen en bijvoeglijke bepalingen van een ding. Heb het dus niet over ‘schizofrenen’ maar over mensen met een ‘schizofrene ontwikkeling’. Zo stel je in de eerste plaats hun mens-zijn voorop en maak je de stoornis - hoe ernstig die ook is - daaraan ondergeschikt. En omdat je het over een ontwikkeling hebt, biedt dat ook aangrijppingspunten voor herstel.

Ik heb bijvoorbeeld moeite met de term ‘veelplegers’, een juridisch construct uit de koker van politie en justitie. Het fixeert mensen met een complexe levensloop op een enkel aspect - handig voor statistici of ambtenaren. Het is een afkorting ofwel ‘afko’. We denken slim te zijn door afko’s te gebruiken, we begrijpen elkaar. Het is maar schijn.

* Dr. J.C. van der Stel is lector GGZ bij de Hogeschool Leiden en senior onderzoeker bij VUmc/GGZ inGeest. E-mail: jaapvanderstel@gmail.com.

Veelplegers hebben vooral met elkaar gemeen dat ze voldoen aan een aantal juridische en beleidsmatige criteria. We veinzen dat het nuttig en noodzakelijk is om ze zo op één hoop te gooien, als object van studie en handeling. In het woord schuilt echter geen spatje van de mogelijkheid op verandering of herstel dat meer inhoudt dan dat ze met hun onhebbelijke gedrag moeten ophouden. Dat wil ik ook, maar we maken het ons en de direct betrokkenen lastig als we foute woorden of verkeerde uitdrukkingen gebruiken.

Het kan beter. Je kunt letterafkortingen als tbs'er, ama of lvg'er vermijden; daar zijn alternatieven voor - desnoods doe je het altijd voluit. Je kunt ervoor kiezen altijd hoofdzaak van bijzaak te onderscheiden en aan dynamische aanduidingen de voorkeur te geven. Je kunt spreken over 'mensen met ...' als zich een atypische ontwikkeling heeft voorgedaan. En je kunt je eraan gewennen om aan dynamische vormen de voorkeur te geven boven toestandaanduidingen. Verandering is het meest wezenlijke kenmerk van ons bestaan; het statische is oppervlakkig.

Het is beslist lastig om uitdrukkingen als adhd'er, lvg'er of - uit een andere hoek - pvv'er te mijden. Het is omslachtig: voor correct taalgebruik heb je meer tijd en meer woorden nodig. Maar zorgvuldigheid moet je altijd betrachten, ook wanneer de betrokkenen het niet horen. Dus: praat alsof het gespreksonderwerp erbij is en praat zoals ze over jou moeten spreken.

Ik heb in december 2010 op Google hits geteld. 'Veelplegers' (44.200) staat tegenover een beschamend kleine score voor 'mensen die heel regelmatig een strafbaar feit plegen' (2; gelukkig één hit van de rijksoverheid). 'Tbs'ers' (199.000) wint het ruim van 'mensen met tbs' (17.300); bijna niemand neemt de moeite voor 'mensen die ter beschikking zijn gesteld' (4). Positief is dat 'zwakzinnigen' (20.500) nog maar weinig voorkomt, tegenover 'mensen met een verstandelijke handicap' (880.000) of, nog beter, 'mensen met een verstandelijke beperking' (1.790.000).

Er zijn meer voorbeelden waarbij het goed gaat: 'psychisch gestoor-den' (nog maar 7.170; weinig instellingen) verliest van 'mensen met een psychische stoornis' (85.300). 'Schizofrenen' (19.500) verliest van 'mensen met schizofrenie' (131.000). 'Autisten' (101.000) verliest ruim van 'mensen met autisme' (791.000), 'mensen met een autistische stoornis' (32.500) of 'mensen met een stoornis in het autismespectrum' (8.640). De laatste term demonstreert overigens dat een betere omschrijving ook meer woorden vereist.

Tot slot verslaving. ‘Verslaafden’ scoort nog hoog (132.000 hits; AA, media, politie en justitie). Instellingen gebruiken liever ‘mensen met een verslavingsprobleem’ (17.200). Maar het iets minder eufemistische ‘mensen met een verslavingsstoornis’ (3) wordt nauwelijks gebruikt. Ik kwam het tegen in *De verslavingszorg* voorbij, mijn boek dat Google ongevraagd heeft ingescand voor eigen gewin.